

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 10, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 336.711.021(477): 336.77

А. В. Сомик,

*к. е. н., начальник відділу досліджень грошово-кредитної політики та міжнародних валютно-кредитних відносин,
Центр наукових досліджень Національного банку України, м. Київ*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВНИХ ВИМОГ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Anzhelika Somyk,

*Ph.D. in Economics, Research Center of National Bank of Ukraine,
Monetary Policy and International Foreign Exchange Relationship Research Division, Head of Division, Kiev*

IMPROVEMENT OF OBLIGATORY RESERVE REQUIREMENTS AS TOOL OF MONETARY POLICY OF NATIONAL BANK OF UKRAINE

Висвітлено досвід окремих центральних банків щодо застосування інструменту резервних вимог, узагальнено особливості вітчизняної практики та обґрунтовано на основі кращого світового досвіду пропозиції щодо удосконалення обов'язкових резервних вимог як інструменту монетарної політики Національного банку України. Запропоновано заходи щодо пом'якшення прямого характеру дії інструменту шляхом дотримання принципів платності, усереднення, запізнення та послаблення, а також напрями збільшення прозорості інструменту та удосконалення його складових елементів.

The experience of some central banks of the use of reserve requirements is discovered, the national characteristics of the use of reserve requirements are generalized and recommendations regarding the use of reserve requirements as a tool of the monetary policy of the National bank of Ukraine based on the best world experience are made. The measures to mitigate direct action of this instrument through commitment to payment of interest, averaging, delay and mitigation principles and ways of its transparency increasing and improvement of its components are suggested.

Ключові слова. *Обов'язкові резервні вимоги, мінімальні резервні вимоги, норми резервних вимог, інструменти грошово-кредитної політики, принципи резервних вимог.*

Keywords: *obligatory reserve requirements, minimum reserve requirements, reserve requirements ratio, tools of monetary policy, principles of reserve requirements.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У 2015 році Національний банк України має намір переходу до монетарного режиму таргетування інфляції. Це означає, що використання усіх інструментів грошово-кредитної політики має відповідати засадам інфляційного таргетування та забезпечити поступовий перехід до застосування процентного підходу у регулюванні грошово-кредитного ринку і ключову роль процентної політики у забезпеченні цінової стабільності.

Одним із важливих інструментів Національного банку України є обов'язкові резервні вимоги, офіційною функцією яких є регулювання обсягів грошової маси та управління грошово-кредитним ринком. У порівнянні із країнами з монетарним режимом, що базується на цінової стабільності, в Україні інструмент обов'язкових резервних вимог є доволі адміністративним, основні складові (нормативи, покриття, умови утримання тощо) – часто змінюваними, диференціація нормативів резервування – занадто складною, механізм усереднення – недостатньо ринковим, правова база, яка визначає засади його використання – недостатньо досконалою, офіційна статистика щодо інструменту – невичерпною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню теоретичних та окремих практичних аспектів використання обов'язкових резервних вимог як інструменту монетарної політики присвячені підручники та наукові публікації вітчизняних дослідників - Б.П. Адамка, А.М. Мороза, М.Ф. Пуховкіної, М.І. Савлука, Романишина В.О., Уманців Ю.М., В.В. Козюка, М.Ш. Крупки, Я. Грудзевич, З. Заставної, Т.П. Бабійчук, В.В. Коваленко, Н.І. Костіної, О.Є. Шаринської, В.В. Герасименко та інших. Аналіз публікацій українських вчених дозволяє зробити висновок про однобічність їх результатів, яка зумовлена тим, що інформаційним підґрунтям проведених досліджень є вітчизняний досвід та публікації українських і російських дослідників. В більшості з них не враховано надбання зарубіжних вчених та сучасну практику застосування резервних вимог центральними банками інших країн.

Зазначене спонукало дослідити досвід окремих країн світу щодо застосування інструменту резервних вимог, визначити його кращі аспекти та обґрунтувати пропозиції щодо його удосконалення в Україні. Результати дослідження одержані в рамках проведення ініціативного дослідження "Обов'язкові резервні вимоги як інструмент монетарної політики: світовий досвід та пропозиції для України", виконаного автором у Центрі наукових досліджень Національного банку України.

Метою даної публікації є висвітлення особливостей вітчизняного механізму обов'язкових резервних вимог, його проблемних аспектів та розроблення (на основі світового досвіду) пропозицій щодо удосконалення обов'язкових резервних вимог як інструменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Основні результати дослідження. Інструмент обов'язкових резервних вимог Національного банку України в кризовий та посткризовий періоди зазнав значних змін. Водночас правові засади та практика застосування інструменту ще не відповідає кращим зразкам світового досвіду. Сучасні складові елементи та особливості інструменту обов'язкових резервних вимог узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1.

Особливості складових елементів обов'язкових резервних вимог як інструменту монетарної політики Національного банку України

Критерій	Характеристика інструменту
Назва інструменту	Обов'язкові резерви
Офіційна мета використання інструменту	НБУ використовує нормативи обов'язкового резервування як один із монетарних інструментів для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком.
Фактичні функції	Класичні: регулювання рівня вільної ліквідності банків та грошової маси в обігу. Особливі: регулювання структури ресурсної бази банків (за суб'єктами вкладів, строкової та валютної (у національній та іноземній, у тому числі за видами валют (іноземна та рублі (до 18.08.2014)), стимулювання дедоларизації ресурсної бази банків, стимулювання

	вкладень банків у певні активи, пріоритетні з державної точки зору шляхом врахування цих активів (окремі види державних облігацій, рахунків банків (1500, 1502)) у покриття резервних вимог; зменшення ризиків стабільності банківської системи від тих чи інших джерел ресурсів.
Суб'єкти	банки України та філії іноземних банків в Україні
Норми резервних вимог	- кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0%; - кошти вкладів (депозитів) юридичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 10%; - кошти вкладів (депозитів) фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 15%; - строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0%; - короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 10%; - довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 7%; - кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів у національній валюті, - 0%; - кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів в іноземній валюті, - 5%
Зберігання	з 19.08.2014 – на кореспондентському рахунку банків в НБУ. До 18.08.2014 - 20%, до 23.02.2014 - 40% - на окремому рахунку у НБУ, решта – на коррахунку банків в НБУ
Дотримання	з 31.05.2014 – 40% (24.02 – 30.05.2014 – 50%, до 23.02.2014 - 60 %) від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в НБУ
Періоди	звітний період (період підтримки резервів) – близько місяця. Звітний період визначається постановою і не є константою.

Джерело: узагальнено автором [1,2].

Проведені дослідження досвіду центральних банків окремих країн світу (Євросистеми, Ізраїлю, Кореї, Грузії, Латвії, Казахстану, Азербайджану, Киргизстану, Білорусі, Росії, Албанії, Ботсвани) щодо застосування інструменту резервних вимог, дозволило визначити певні особливості вітчизняної практики, які потребують уваги Національного банку України та можуть бути об'єктом удосконалення:

1. Назва інструменту «обов'язкові резервні вимоги» є директивною. Більшість країн не застосовують до інструменту таку назву. Найбільш вживаними офіційними назвами є «мінімальні резерви» (Єврозона (ЄЦБ)), «мінімальні резервні вимоги» (ЄЦБ, Грузія, Казахстан, Латвія), «необхідні резерви» (ЄЦБ, Азербайджан), «резервні вимоги» (ЄЦБ, Ботсвана, Ізраїль, Корея). Термін «обов'язкові резерви» застосовують лише в окремих пострадянських країнах - Киргизстані, Білорусі, Росії, Україні, а також в Албанії. У Білорусі та Росії в правовій базі використовуються також терміни «резервні вимоги».

2. Офіційне функціональне призначення (мета) інструменту – «регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком» - не повною мірою відповідає діючому монетарному режиму. У країнах з монетарним режимом, що базується на цінновій стабільності, наприклад, Євросистеми, функціями мінімальних резервних вимог є стабілізація відсоткових ставок грошового ринку та створення/збільшення дефіциту структурної ліквідності, тобто застосовується не кількісний підхід у регулюванні грошово-кредитного ринку, а процентний. Функціональна спрямованість на зниження волатильності ринкових процентних ставок визначена також у нормативній базі Грузії, Латвії, Білорусі, Албанії тощо.

3. Кількість нормативів резервних вимог та умови їх покриття свідчать, що фактичні функції інструменту в Україні є відмінними від офіційних. Їх на практиці розширено до регулювання ліквідності банків та структури їх ресурсної бази (за суб'єктами вкладів, строкової та валютної (у національній та іноземній, у тому числі за видами валют (іноземна та рублі (до 19.08.2014)), стимулювання процесів дедоларизації та вкладень банків у певні активи, пріоритетні з державної точки зору шляхом врахування цих активів (окремі види державних облігацій, рахунків банків (1500, 1502)) у покриття резервних вимог; зменшення ризиків стабільності банківської системи від тих чи інших джерел ресурсів коштів.

Диференціація нормативів резервних вимог зарубіжних центральних банків свідчить, що окрім офіційних функцій, на практиці інструмент доволі часто, як і в Україні, виконує функцію регулювання структури залучених коштів кредитних установ, стимулюючи при цьому нарощення довгострокової ресурсної бази (ЄЦБ, Ізраїль, Латвія, Грузія, Казахстан, Корея), ресурсної бази в національній валюті (Грузія, Азербайджан, Білорусь), певних видів зобов'язань (ЄЦБ, Білорусь, Ізраїль, Корея) тощо. В Україні сукупна специфіка використання складових елементів обов'язкових резервних вимог (диференційовані норми резервування, покриття) дозволяє не лише сприяти досягненню цілей грошово-кредитної політики, а й цілям фінансової стабільності та певною мірою цілям бюджетної політики, стимулювати банки до проведення певних операцій банками, наприклад, залучення банками довгострокової ресурсної бази в іноземній валюті, зростання питомої ваги ресурсної бази в національній валюті, купівлю придбання державних цінних паперів або їх окремих видів. Варто також відмітити, що безоплатне утримання резервних вимог на рахунках центрального банку фактично виконує функцію економії витрат центральних банків на проведення депозитних операцій в країнах із стійким структурним дефіцитом ліквідності.

4. Поглиблення диференціації нормативів резервних вимог є надмірним, що призводить до ускладнення інструменту. В Україні станом на жовтень 2014 року застосовується 8 нормативів резервних вимог (до 19.08.2014 року їх було 9), у той час як в Росії, Киргизстані, Ботсвані, Албанії - 1, ЄЦБ, Азербайджані - 2, Білорусі - 3, Грузії, Казахстані - 4.

В Україні нормативи обов'язкових резервів встановлюються диференційовано залежно від видів зобов'язань: строку залучення коштів (короткострокові, довгострокові зобов'язання банку); виду зобов'язань у розрізі валют (національна, іноземна, рублі (до 19.08.2014)); суб'єктів (юридичні, фізичні особи).

У цілому, у світовій практиці за принципом диференціації нормативів резервних вимог можна виділити:

- Країни, які використовують загальний норматив для усіх видів залучених коштів (Киргизстан, Росія, Ботсвана, Албанія та ін.). Загальні нормативи позбавляють центральний банк впливати на структуру залучених коштів банків.

- Країни, які використовують диференційовані нормативи обов'язкових резервів для регулювання структури залучених коштів банків (ЄЦБ, Грузія, Казахстан, Латвія, ЄЦБ, Білорусь, Ізраїль, Корея, Україна). Зокрема, критеріями диференціації нормативів виступають:

- строковість зобов'язань (ЄЦБ, Ізраїль, Латвія, Грузія, Казахстан, Корея, Україна);

- валюта залучених коштів (Грузія, Азербайджан, Білорусь, Україна);

- види зобов'язань (ЄЦБ (репо), Білорусь (юридичні та фізичні особи), Корея (довгострокові та строкові житлові вклади), Ізраїль (валютні деривативи (свопи і форварди), Україна (строкові, нерезидентів));

5. В Україні застосовується нульовий норматив за усіма залученими коштами банків у національній валюті. Така практика позбавляє Національний банк можливості регулювання інтенсивності мультиплікації національних грошей (класична функція інструменту резервних вимог). Інші центральні банки застосовують нульові нормативи резервування (ЄЦБ, Казахстан, Білорусь, Корея) або ж звільняють певні види зобов'язань банків (Грузія, Ізраїль) переважно для стимулювання залучення довгострокової ресурсної бази банків.

Так, нульові норми резервування накладено на: репо та депозити та боргові цінні папери строком погашення понад 2 роки (ЄЦБ); внутрішні довгострокові зобов'язаннями банку (Казахстан), залучені кошти у національній валюті фізичних осіб (Білорусь); за довгостроковими житловими кредитами (Корея), залучені кошти в національній валюті (Україна). Від норм резервування звільнено зобов'язання строком погашення понад 1 рік у національній валюті та понад 2 роки – в іноземній (Грузія); депозити строком погашення понад 1 рік (Ізраїль). При розрахунку бази резервування вилучаються зобов'язання щодо угод репо, боргові інструменти, випущені банками строком погашення понад 2 роки, строкові депозити понад 2 роки (Албанія).

Крім цього, загальноприйнятими випадками звільнення від виконання обов'язкових резервних вимог у світовій практиці є: відкликання/призупинення ліцензії, реорганізація, ліквідація установи, (ЄЦБ, Латвія, Казахстан, Албанія, Україна, ін.), припинення доступу до операцій рефінансування (ЄЦБ, Латвія). В ЄЦБ кредитна установа може бути звільнена від резервних вимог у разі, якщо: вона уповноважена виконувати лише спеціальні функції; установі заборонено займатись активною банківською діяльністю і конкурувати з іншими кредитними установами; і (або) закон зобов'язує установу спрямовувати всі вклади на потреби, пов'язані з наданням регіональної і (або) міжнародної допомоги з метою підтримки розвитку.

6. У чинному вітчизняному законодавстві, що регулює засади застосування резервних вимог чітко не розмежовуються і не визначається тривалість звітного (підтримання обов'язкових резервів) та розрахункового періодів. У чинному законодавстві більшості країн чітко виділяють такі періоди резервних вимог:

- розрахунковий (базовий) та період підтримання резервів (звітний/період усереднення/обслуговування/формування резервів) (ЄЦБ, Грузія, Білорусь, Росія, Ботсвана, Корея, Албанія, Латвія, Казахстан, Азербайджан);

- розрахунковий (попередній тиждень), період підтримання резервів (наступний тиждень) та базовий/контрольний період (2 тижні)(Киргизстан).

За тривалістю розрахункового та періоду підтримання резервів у світовій практиці виділяють:

- рівнозначні (тривалість періодів однакова) (Киргизстан - 7 днів, Росія, Ботсвана, Латвія, Албанія - 1 міс., Грузія, Казахстан, Корея - 14 днів. В Україні чітко не прописані строки розрахункового та звітного періодів;

- нерівнозначні. Наприклад, в Євросистемі, Білорусі розрахунковий період триває календарний місяць, а період підтримання резервів – визначену кількість днів (28-35 днів).

7. Період підтримання обов'язкових резервних вимог (звітний період) в Україні не є константою і визначається окремою постановою центрального банку. В інших країнах період підтримання резервних вимог (звітний період) з метою формування передбачуваного середовища монетарної політики визначається у нормативній базі та є постійним. Його тривалість складає: 7 днів (Киргизстан), 14 днів (Грузія, Казахстан, Корея), місяць (Латвія, Албанія (з 24 по 23 число кожного наступного місяця), Росія (з 10 по 10 число наступного місяця), Ботсвана (календарний місяць)). Період підтримання резервів є гнучким, проте чітко визначеним та прив'язаним до дат засідання Ради керуючих з питань монетарної політики (Білорусь, ЄЦБ). У ЄЦБ прив'язка звітного періоду підтримання резервних вимог до засідання Ради керуючих була здійснена в березні 2004 року одночасно з рішенням щодо скорочення строку основних операцій рефінансування з 14 до 7 днів. Сукупність цих рішень була зумовлена необхідністю запобігти спекулятивній зміні короткострокових ринкових ставок протягом звітного періоду та усунення перенесення рівнів процентних ставок з одного звітного періоду в інший.

8. У вітчизняному механізмі обов'язкових резервних вимог не застосовується принцип запізнення. Принцип запізнення - наявність часового лагу між розрахунковим періодом та періодом початку підтримання резервів (звітним періодом). Цей принцип забезпечує стабільний попит банківської системи на резервні кошти, що дає центральному банку можливість прогнозування розміру необхідних грошових інтервенцій через операції на відкритому ринку. Чітко визначений рівень резервних вимог, який необхідно буде підтримувати у звітному періоді створює передбачувані умови та позбавляє банки необхідності утримувати надмірні надлишкові резерви, що збільшує ефективність управління ліквідністю банків. Часовий лаг між розрахунковим та звітним періодами становить: в ЄЦБ, Ботсвані – 2 міс., Грузії – 17 днів, Казахстані – 2 дні, Киргизстані – 7 днів, Білорусі – 1 міс., Росії – 10 днів, Албанії – 24 дні, Кореї - 3 тижні. Принцип запізнення, окрім України, не застосовують в Азербайджані.

9. Плата за дотримання обов'язкового рівня резервних вимог в Україні не сплачується. До 18.08.2014 року вона сплачувалась лише за обов'язкові резерви, що зберігаються на окремому рахунку у розмірі 30% від облікової ставки НБУ. Більшість розвинених країн центральними банками нараховується плата за дотримання мінімальних резервних вимог. Дотримання принципу платності у використанні зазначеного інструмента є ринковим підходом. У разі, якщо за сформованими банками резервами не сплачується процент, інструмент діє як податок на банківську систему та її позичальників, на яких переноситься тягар підвищених процентів за кредит за непрацюючі резервні кошти.

У світовій практиці можна виділити кілька підходи до визначення плати за дотримання мінімальних резервних вимог, яка може встановлюватися:

- узагальнено – нараховання плати на усі мінімально необхідні резерви не залежно від виду валюти формування зобов'язань (ЄЦБ, Латвія);

- диференційовано: залежно від валюти резервування (Грузія, Албанія), залежно від рахунку утримання резервів – спецрахунок, коррахунок (Україна – до 18.08.2014 винагороджувалися лише кошти обов'язкових резервів, які утримуються банками на спеціальному рахунку);

- плата не нараховується (Казахстан, Азербайджан, Киргизстан, Росія, Ботсвана, Ізраїль, Білорусь, Корея).

На мінімальні резерви, що утримуються в центральному банку нараховується окремими країнами плата у розмірі: рівня ключової ставки центрального банку (ЄЦБ); на рівні іншої офіційної ставки центрального банку (Латвія – за ставкою депозитів овернайт); на рівні частини від ставки центрального банку (Україна (до 18.08.2014), Албанія, інші). Плата може встановлюватися диференційовано залежно від виду валюти сформованих резервних вимог. Наприклад, у Грузії центральний банк сплачує за сформовані мінімальні резерви в іноземній валюті на рівні ставок центральних банків країн-емітентів євро та дол. США за мінусом 0,5%; Албанія - винагорода за утримання резервів у національній валюті (лек) на рівні 70% від фіксованої ставки репо, за обов'язковими резервами в доларах США – 70% від ставки LIBOR за 1-місячними депозитами, визначеної в дол. США на перший день періоду утримання обов'язкових резервів, за обов'язковими резервами в Євро – 70% від ставки EURIBOR за 1-місячними депозитами, визначеної в євро на перший день періоду утримання обов'язкових резервів. Диференційований підхід дозволяє знизити витрати центрального банку на оплату резервних вимог.

10. Недостатньо дотримується принцип прозорості щодо використання інструменту обов'язкових резервних вимог. На офіційному веб-сайті Національного банку відсутня інформація щодо засад інструментів грошово-кредитної політики, у тому числі щодо резервних вимог. Світовий досвід свідчить про те, що центральні банки створюють рубрики «Інструменти монетарної політики» та розділи «Монетарна політика», в яких висвітлюють вичерпну (правову, статистичну, аналітичну, методичну) інформацію. Це особливо актуально у разі регулювання інструменту багатьма нормативними актами, що ускладнює розуміння засад використання інструменту.

З метою передбачуваності та прозорості використанні інструменту резервних вимог багатьма центральними банками офіційно публікується: річний календар звітних періодів (ЄЦБ – за 3 міс. до початку року; Білорусь); перелік установ, охоплених системою резервних вимог та звільнених від виконання резервних вимог (ЄЦБ, Латвія); вичерпна офіційна статистика щодо усіх складових елементів резервних вимог; правова база, на основі якої здійснюється регулювання інструменту; вичерпна інформація у розділі «Інструменти монетарної політики на офіційному сайті центрального банку (ЄЦБ, Білорусь, Росія). Для прикладу, ЄЦБ у «Щомісячному бюлетені ЄЦБ» розміщується статистика, яка дає вичерпну уяву про практику використання інструменту (види резервної бази, норми резервування, резервні вимоги, поточні рахунки банків, надлишкові резерви, ставка за мінімальними резервами тощо). У Білорусі також високий ступінь прозорості інформації щодо зазначеного інструменту забезпечено тим, що у нормативній базі визначено чіткий перелік інформації, яку розміщує центральний банк на офіційному сайті в мережі Інтернет (нормативи обов'язкових резервів, графік періодів виконання резервних вимог, сукупний об'єм фонду обов'язкових резервів і його структуру, норматив фіксованої частини резервних вимог, коефіцієнт стандартного вирахування).

11. На сьогодні обов'язкові резервні вимоги утримуються на коррахунку банків в Національному банку. Проте до 18.08.2014 року 20% до 23.02.2014 - 40% з них зберігалося на спеціальному рахунку, що обмежувало застосування механізму усереднення обов'язкових резервних вимог.

У світовій практиці зберігання резервних вимог здійснюється переважно на коррахунку банків у центральному банку (ЄЦБ, Латвія, Азербайджан, Ізраїль, Казахстан). Поряд з цим існує практика блокування коштів, як і в Україні, на спеціальних рахунках. Наприклад, у Грузії резервні вимоги в іноземній валюті блокуються на спеціальному рахунку, у той час як резервні кошти в національній валюті зберігаються на коррахунках банків. У Киргизстані частина коштів резервних вимог розміщується на валютному депозитному рахунку в Національному банку без права використання. У Білорусі банки зобов'язані підтримувати фіксовану частину резервних вимог на рахунку по обліку фонду обов'язкових резервів (10%), а усереднену частину резервних вимог – на кореспондентському рахунку (90%). У Росії – на рахунку по обліку обов'язкових резервів у центральному банку та усереднювальна частина – на коррахунку банків (з правом усереднення). У Ботсвані – на безпроцентних депозитах в центральному банку. У Кореї – на безпроцентних депозитах та касі банку (до 35 % резервних вимог). В Албанії – на єдиному резервному рахунку в національній та іноземній валюті.

12. Зберігання обов'язкових резервних вимог здійснюється виключно в національній валюті. Такий підхід є домінуючим у світовій практиці. Виключно у національній валюті (не залежно від валюти зобов'язань) зберігаються також кошти резервних вимог в ЄЦБ, Латвія, Білорусі, Росії, Кореї, Ізраїлю, Ботсвані, Казахстані). У Росії відкриваються рахунки в рублях для зберігання обов'язкових резервів окремо за зобов'язаннями в іноземній та національній валюті. В окремих країнах резервні вимоги зберігаються у валюті зобов'язання (Грузія – національна, євро, для усіх інших зобов'язання – у дол. США; Азербайджан – у національній та іноземній, в Албанії – у національній, та іноземній (дол. США, для усіх інших валют зобов'язань – у євро).

Збереження в Україні обов'язкових резервних вимог в національній валюті, з одного боку, збільшує попит на національну валюту. Водночас, до 18.08.2014 плата за сформовані резервні вимоги нараховувалася на кошти, які зберігалися на спеціальному рахунку в Національному банку України. Враховуючи те, що за зобов'язаннями банків в національній валюті встановлено нульовий норматив резервування, формуються, а відповідно й оплачувалися до 18.08.2014 року резерви за зобов'язаннями банків в іноземній валюті за ставкою (30% від облікової ставки), яка є вищою ставок країн-емітентів валют (євро, дол. США). Такий підхід зумовлював необґрунтоване збільшення витрат регулятора на оплату резервних вимог.

13. В Україні принципи усереднення резервних вимог застосовуються з певними обмеженнями. Принцип усереднення дає можливість для банківських установ щоденно мати автоматичний доступ до коштів резервних вимог на рахунках у центральному банку. Протягом періоду підтримання резервів допускається як перевищення, так і зниження розміру фактичних резервів відносно до їх розрахункової величини. В окремих країнах (Євразія та США) банкам дозволено знижувати залишок на резервних рахунках до нуля, без будь-яких обмежень. Такий механізм скорочує щоденні коливання ліквідності міжбанківського ринку та знижує волатильність ринкової ставки овернайт протягом періоду підтримання резервів. У результаті чого центральному банку немає необхідності надмірно втручатися в роботу міжбанківського ринку проведенням операцій із регулювання ліквідності.

Світова практика свідчить, що принцип усереднення резервних вимог центральні банки застосовують за такими підходами:

- без будь-яких кількісних обмежень щодо зниження рівня виконуваних вимог (ЄЦБ, Азербайджан, ЄЦБ);

- лише для резервних вимог у національній валюті (Грузія, проте без права зниження мінімального рівня);

- обмеження щодо зниження мінімального обсягу резервних вимог (Латвія, Білорусь (не нижче фіксованої частини резервних вимог (10%)). У Росії право усереднення (за коефіцієнтом усереднення 0,7) надається платіжно-дисциплінованим банкам 1-2 групи, яке може бути забрано через невідповідність визначеним

критеріям. В Албанії банки можуть використовувати до 40% резервних вимог лише в національній валюті. В Україні право усереднення застосовується для коштів обов'язкових резервів, розміщених на коррахунку банків у НБУ за умови дотримання з 31.05.2014 – 40% (24.02 – 30.05.2014 – 50%, до 23.02.2014 – 60 %) на початок дня від середнього обсягу резервів за попередній звітний період.

Принцип усереднення не застосовується у Киргизстані, Ботсвані, Кореї.

14. В Україні дотримання резервних вимог фіксується станом на початок робочого дня. У той час як домінуючою є практика фіксації їх дотримання станом на кінець робочого дня (ЄЦБ, Грузія, Латвія, Білорусь, ін...). Це дає змогу покращити управління ліквідністю банків та зменшує надлишкові резерви у банківській системі;

15. Недостатньо ринковим є застосування принципу послаблень. Цей принцип має прояв у наданні певних пом'якшень для збільшення гнучкості банків у виконання резервних вимог. В Україні послаблення щодо виконання обов'язкових резервних вимог мають форму покриття резервів, що мають формуватися та зберігатися на кореспондентському рахунку в Національному банку України. Для покриття резервних вимог дозволено використовувати наступні активи банків: облігації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті, у розмірі 10 % їх балансової вартості в гривневому еквіваленті; довгострокові облігації внутрішніх державних позик у національній валюті з терміном обігу (відповідно до умов первинного випуску) понад 3600 днів у розмірі 100 % їх балансової вартості; залишки коштів, які перебувають на рахунках банку 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках" та 1502 "Кошти банків у розрахунках", відкритих у ПАТ "Розрахунковий центр із обслуговування договорів на фінансових ринках", у розмірі 100 %.

У світовій практиці прикладами таких послаблень можуть бути покриття суми резервних вимог активами банків, наприклад готівкою в касі банку, яка є також недоходним активом банків (Грузія, Казахстан, Росія, Ізраїль, Корея). Зокрема в Росії дозволено зменшувати обов'язкові резерви за зобов'язаннями в рублях на кошти в касі банку в рублях, у розмірі не більше 25% величини обов'язкових резервів за зобов'язаннями в рублях. У Кореї 35% резервів дозволено зберігати в касі банку.

Окремими центральними банками (ФРС США) використовується практика відтермінування, яка дозволяє зараховувати визначену частину надлишку та дефіциту резервів поточного періоду в наступному періоді підтримання. Зазначене послаблення дозволяє нівелювати вплив ситуації з ліквідністю на процентні ставки в кінці звітного періоду. Іншим інструментом усереднення є пільгова сума та звітні пільги. Зокрема за умовами застосування мінімальних резервних вимог Євросистеми при розрахунку резервних вимог кожна установка віднімає пільгову суму 100 тис. євро від обчисленої суми резервної вимоги. Призначення цієї суми вираховування призначена для покриття адміністративних витрат, які виникають у зв'язку із управлінням резервними вимогами. У Євросистемі надається можливість надавати малим кредитним установам звітність із обмеженим набором даних щоквартально та підтримувати резервні вимоги на основі квартальних розрахунків протягом трьох послідовних звітних періодів.

Деякими центральними банками застосовується зменшення резервної бази на вартість облігацій банків, що знаходиться в оперативному управлінні центрального банку. Одержана величина залишків зменшується на добуток цієї величини залишків на коефіцієнт стандартного вирахування. Цей коефіцієнт призначений для виключення з бази резервування коштів, залучених за рахунок випуску цінних паперів, що знаходяться у власності інших банків-резидентів (Білорусь). Подібний корегульвальний коефіцієнт до суми зобов'язань кредитної організації по випущеним борговим цінним паперам застосовується і в Росії.

16. У чинній нормативній базі та на практиці застосування обов'язкових резервних вимог не повною мірою враховано правила та принципи застосування інструменту, які забезпечують ефективне використання інструменту. Такими правилами є:

- відповідність політики резервних вимог загальному вектору монетарної політики. За обмежувальної (ристрикційної) монетарної політики центрального банку має вдаватися до підвищення норм резервування або до посилення вимог щодо інших складових резервних вимог. І, навпаки, за експансивної монетарної політики норми резервування та інші умови пом'якшуються, що вивільняє кошти (збільшує вільні резерви) банків та надає можливості нарощувати активні операції. Можливим за обох випадків залишення політики резервних вимог без змін, водночас протилежний їй вектор відносно до монетарної політики є недопустимим.

- мінімізація змін у механізмі резервних вимог - встановлення норми резервування та інших складових елементів механізму резервних вимог на довгостроковий період (передбачуваності інструменту). Часті зміни норми обов'язкових резервів протягом коротких часових лагів підвищує гнучкість монетарної політики. Водночас за таких умов банкам доводиться працювати у важкопрогнозованому середовищі, що змушує їх утримувати вищий рівень вільних резервів, з метою пристосування до змін умов резервування, що знизить прибутковість банківського бізнесу. Нечасті зміни в механізмі резервних вимог збільшує сприйняття інструменту резервних вимог як індикатора змін курсу монетарної політики. У цілому країні з режимом, що базується на цінновій стабільності не використовують резервні вимоги як головний та активний (часто змінюваний) інструмент. У розвинених країнах, наприклад, США, Євросистеми резервні вимоги не змінюються роками.

- уникнення ускладнень інструменту - спрощення та мінімізація складових елементів резервних вимог, насамперед значної диференціації бази та нормативів резервування, зменшення кількості інших супутніх вимог.

- державні цінні папери не розглядаються як частина резервів (форма зберігання чи покриття) з метою запобігання падінню ефективності операцій на відкритому ринку. Таке правило має під собою об'єктивне підґрунтя, оскільки використання державних цінних паперів надає селективні переваги певному виду активів, стимулює зміну структури активних операцій банків на користь вкладень у державні цінні папери та відтягування ресурсів з кредитного ринку.

- пом'якшення директивності (прямого характеру) інструменту. Для цього центральні банки використовують не адміністративну назву інструмента – "мінімальні резервні вимоги" / "резервні вимоги", а також дотримуються принципів: платності, усереднення, записання та послаблення.

Враховуючи позитивні аспекти світового досвіду та правила ефективного використання інструменту резервних вимог, а також національні особливості застосування інструменту резервних вимог з метою його удосконалення необхідно:

1. Пом'якшити адміністративну сутність інструменту шляхом:

- зміни назви «обов'язкових резервних вимог» на [«резервні вимоги» / «мінімальні резервні вимоги» / «резервні вимоги за зобов'язаннями банків»];

- дотримання принципу платності у застосуванні інструменту: розпочати нарахування плати за дотримання мінімального рівня резервних вимог на кореспондентському рахунку в Національному банку. Доцільно здійснювати нарахування плати диференційовано та прив'язувати ставку відшкодування за дотримання резервних вимог до облікової ставки НБУ (за зобов'язаннями в національній валюті - [50% від облікової ставки НБУ]) та ставок центральних банків країн-емітентів валют залучених коштів банків в іноземній валюті (70% від ставки ЄЦБ та США). Це дозволить знизити витрати НБУ на відшкодування за дотримання резервних вимог та стимулюватиме банки формувати ресурсну базу в національній валюті (досвід Грузії, Албанії);

- дотримуватися принципу «послаблення» шляхом практики «відтермінування», яка дозволяє зараховувати визначену частину надлишку та дефіциту резервів поточного періоду в наступному періоді підтримання (досвід США). Зазначене послаблення дозволить нівелювати вплив ситуації з ліквідністю на процентні ставки в кінці звітного періоду;

- відмінити у середньостроковій перспективі покриття виконання резервних вимог державними цінними паперами та іншими видами активів, які зумовлюють виконання функцій, непрямитимим інструменту резервних вимог. Виключенням може бути готівка в касі банків;

- дотримуватися принципу усереднення резервних вимог. Для цього необхідно поетапно знижувати, а у середньостроковій перспективі - скасувати вимогу щодо необхідності збереження щоденного залишку коштів обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку у визначеному обсязі на початок дня до суми резервів за попередній звітний період резервування. Скасування зазначеної вимоги та застосування правила усереднення без будь-яких обмежень дозволить привести механізм усереднення до його економічної сутності, надати банкам більше самостійності в управлінні власними резервами, підвищить прибутковість та ефективність банківської системи, зменшить присутність НБУ на грошово-кредитному ринку, що позитивно позначиться на розвитку міжбанківського ринку, який є важливою ланкою в трансмісійному механізмі монетарної політики. Такий захід відповідатиме світовій практиці та дозволить збільшити маневреність банків у виконанні резервних вимог, що сприятиме зниженню волатильності процентних ставок овернайт на міжбанківському ринку та підвищенні ефективності монетарної політики.

2. Змінити нормативи резервних вимог у напрямі:

- зменшення їх кількості (глибини диференціації нормативів), що спростить механізм резервних вимог;

- введення додатних нормативів за зобов'язаннями в національній валюті, що надасть можливості інструменту виконувати його класичну функцію (регулювання інтенсивності мультиплікації грошей);

- введення нульових нормативів на довгострокові залучені кошти у національній валюті, що сприятиме формуванню банками довгострокової ресурсної бази у національній валюті та максимально відповідатиме потребам економіки;

- застосування звільнень від виконання резервних вимог в частині нормативів за залученими коштами, які спрямовуються на кредитування пріоритетних напрямів у межах державних програм.

3. Створити на офіційному сайті рубрику «Інструменти грошово-кредитної політики» та розділ «Монетарна політика», де висвітлювати вичерпну (правову, статистичну, аналітичну, методичну) інформацію щодо інструментів, у тому числі резервних вимог. Зазначений захід дозволить збільшити прозорість та зрозумілість практики використання інструменту.

4. Удосконалити нормативну базу, що регулює правові засади використання резервних вимог як інструменту грошово-кредитної політики. Зокрема, доцільно внести у Положення №91 «Про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні» такі зміни:

- визначити, з урахуванням світового досвіду, базові принципи використання інструменту: усереднення, записання, платності, ринковості (мінімізації витрат банків у процесі регулювання центральним банком грошово-кредитного ринку за допомогою інструменту резервних вимог), передбачуваності, спрощення

складових елементів, запізнення та послаблення резервних вимог;

- розширити перелік термінів базовими категоріями, які дозволили скласти цілісну уяву про складові інструменту резервних вимог (резервна база (замість терміну залучені кошти), покриття резервних вимог, усереднення резервних вимог, розрахунковий (базовий) та звітний періоди тощо);
- переорієнтувати у середньостроковій перспективі функціональне призначення (мету) інструменту з «регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком» на «регулювання ліквідності банків та зниження волатильності ринкових процентних ставок»;
- розмежувати та чітко визначити тривалість звітного (періоду дотримання резервів) та розрахункового періодів. Дотримуватися принципу запізнення – часового лагу (1 місяць) між розрахунковим та звітним періодом;
- визначити чіткий перелік статистичної інформації, яку НБУ зобов'язаний розміщуватиме стосовно інструменту резервних вимог.

Висновки. Таким чином, попри зміни, які відбулися у практиці застосування обов'язкових резервних вимог як інструменту грошово-кредитної політики Національного банку України, він ще не повною мірою відповідає кращим зразкам світового досвіду. Запропоновані заходи щодо пом'якшення прямого характеру дії інструменту, а також напрями збільшення прозорості інструменту та удосконалення його складових елементів дозволять підвищити ефективність дії інструменту резервних вимог та його відповідність запроваджуваному режиму таргетування інфляції.

Список літератури.

1. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні: Положення, затверджене правлінням Національного банку України від 16.03.2006 р. №91 (зі змінами).
2. Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку: Постанова Національного банку України від 19.09.2013, № 371 (зі змінами).

References.

1. National bank of Ukraine (2006), "Resolution of National bank of Ukraine 16.03.2006, №91 "About an order of the adoption of formation and preservation of obligatory reserves for banks of Ukraine and fillet of foreign banks"", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58478 (Accessed 1 October 2014)
2. National bank of Ukraine (2013), "Resolution of National bank of Ukraine 19.09.2013, № 371 "About some questions of regulation of the monetary and credit market"", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=5535806 (Accessed 1 October 2014)

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"